

УДК 347.61/62

Сафончик Оксана Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні найбільш актуальними питаннями, як в економічних, так і в моральних, етичних, культурних та соціальних планах, є шлюбно-сімейні відносини. Вказані відносини лежать в основі розвитку та становлення суспільства та регламентуються положеннями сімейного права, яке займає одне з провідних місць між іншими галузями права.

Так, кожній людині необхідна сім'я, так як її наявність впливає на розвиток суспільства, є фактором підвищення соціальної активності. Крім того, сім'я також закладає у розвиток суспільства основи культури, духовності та моралі. Розвиток сімейних відносин передбачає собою й розвиток шлюбно-сімейних відносин, до яких призводить також шлюбні відносини. Сам шлюб передбачає вільний та добровільний союз жінки і чоловіка, при цьому на волевиявлення чоловіка і жінки на вступ у шлюб та набуття статусу чоловіка та дружини, в якості подружжя, ніхто не має права впливати.

Отже, зважаючи на викладене дуже складне завдання стоїть перед суспільством та державою щодо належного нормативно-правового регулювання шлюбно-сімейних правовідносин, що сприятиме зміцненню сім'ї, становленню шлюбних відносин. При цьому, вказане регулювання повинно здійснюватися в межах, які не будуть обмежувати волі чоловіка та жінки щодо створення або припинення шлюбу та перебування у шлюбних відносинах.

Стан дослідження теми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як Ч.Н. Азімов, Т.Ф. Алексєєнко, С.С. Алексєєв, М.В. Антокольська, О.М. Бандурка, О.Б. Безпалько, С.М. Братусь, Я.Р. Веберс, Є.М. Ворожейкін, Д.В. Генкін, В.С. Гопанчук, К.А. Граве, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Єрошенко, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, О.С. Іоффе, О.М. Калітенко, В.М. Косак, Н.С. Кузнецова, К.Б. Левченко,

В.В. Луць, Н.Ю. Максимов, Р.П. Мананкова, В.П. Маслов, Г.П. Матвеев, О.А. Підпригора, О.А. Пушкін, З.В. Ромовська, В.О. Рясенцев, В.М. Самойленко, В.І. Семчик, Р.О. Стефанчук, Є.А. Суханов, В.А. Тархова, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, К.Л. Цимбал, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та інших.

Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розробка пріоритетних напрямів сімейного права в галузі виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері шлюбно-сімейних правовідносин.

Викладення основного матеріалу. Шлюбно-сімейні правовідносини ґрунтуються на багатогранному осередку суспільства яким є сім'я – одне з найдавніших соціальних досягнень людства, яке відіграє певну роль у становленні та житті суспільства. При цьому можна стверджувати, що сім'я грає також роль так-би мовити виробника (єдиним та не замінимим) нових членів суспільства, носіїв культурних, духовних та національних цінностей. Разом з цим, завдяки своїй багатогранності внутрішніх та зовнішніх зв'язків, соціальних функцій, сім'я дуже чутливо реагує на всі зміни (соціальні, економічні, правові), які відбуваються в сфері становлення сім'ї, що впливає на суспільство [14, с. 70].

Сьогодні вченими цивілістами досить жваво обговорюється проблематика поняття «сім'ї» та поняття «члени сім'ї», оскільки правове регулювання вказаних питань не обмежується лише нормами сімейного законодавства України, а й міститься у джерельній базі інших галузей права.

У контексті викладеної проблеми надзвичайно актуальною є законодавче визначення та закріплення понять сім'я, її члени, дитина. Слід зауважити, що ці питання були предметом наукових

досліджень провідних науковців. Однак, існує низка проблем, які не були розв'язані та потребують подальшого більш детального дослідження.

Дослідження та вивчення будь-яких інститутів сімейного права неможливе без визначення змісту поняття «сім'я». Це поняття викликає інтерес і є об'єктом досліджень серед науковців різних галузей: філософії, демографії, соціології та ін., у тому числі серед юристів-науковців, зокрема в галузі сімейного права [4, с. 39-43].

Сім'я – це колектив, об'єднаний найрізноманітнішими узами [10, с. 304]. Одні з них пов'язані з почуттями, інші з міркуваннями морального і навіть матеріального або ділового порядку. Особливе місце у системі суспільних цінностей посідає сім'я як коло осіб, яких об'єднує не тільки емоційне начало, але й взаємні права, обов'язки, передбачені правовими нормами, що представляють державні інтереси [6, с. 272]. Від міцності, якості сім'ї, її здатності виконувати своє призначення залежить здоров'я суспільства в цілому. Сім'я є основою сімейних правовідносин.

Проживаючи разом, подружжя набуває спільне майно. Батьки здійснюють своє право на виховання дітей, виконують відповідні обов'язки в процесі шлюбно-сімейних відносин. Спільне проживання подружжя як ознака шлюбно-сімейних відносин знаходить відображення в сімейному законодавстві. Іншою ознакою, що характеризує шлюбно-сімейні відносини, є наявність взаємних прав і обов'язків членів сім'ї. Характеристика особливостей правового регулювання шлюбно-сімейних відносин напряму пов'язана з визначенням предмета правового регулювання. Сім'я сама по собі не є таким предметом. Держава регулює за допомогою норм сімейного права лише ті відносини, які існують у сім'ї, а також визначає умови, порядок виникнення прав і обов'язків, передбачених СК України.

Іншими словами, предметом правового регулювання є не просто шлюбно-сімейні правовідносини, а підвладні сімейному законодавству сімейні правовідносини, учасники яких є носіями (суб'єктами) певних прав і обов'язків [8, с. 10].

На сьогодні в юридичній літературі та нормативно-правових актах України не надано жодного визначення поняття «шлюбно-сімейних правовідносин», однак існують визначення сімейних правовідносин, відповідно до яких по-перше сімейні правовідносини – це наслідок застосування до конкретних відносин у сфері шлюбу і сім'ї норм шлюбно-сімейного законодавства [11, с. 37], по-друге сімейні правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами сімейного права, що виникають з шлюбу, споріднення, всиновлення або

іншої форми влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків [5, с. 45]. Отже, розглянувши та проаналізувавши правову характеристику сімейних відносин, можна дати визначення поняття «шлюбно-сімейних правовідносин».

Для суб'єктів сімейних правовідносин характерною ознакою є наявність правоздатності і дієздатності. Як і в цивільному праві, правоздатність виникає з моменту народження.

Ці положення передбачені цивільним законодавством [3, с. 181]. Однак, СК України передбачає випадки, за якими сімейна правоздатність може виникати по досягненні певного віку. Так, шлюбна правоздатність (право особи на укладення шлюбу) виникає у чоловіка та жінки з 18 років. При цьому, за наявності передбачених сімейним законодавством обставин, укладання шлюбу можливе по досягненні 14-річного віку. Дієздатність у повному обсязі виникає з моменту укладення шлюбу.

Специфічність шлюбно-сімейних правовідносин виникає не зі звичайних юридичних фактів, що характерні для цивільних правовідносин (одностороння угода, договір), а зі шлюбу, споріднення, батьківства. Важливо відзначити, що з цих фактів виникають не тільки особисті немайнові відносини, але й майнові. Вони виникають зі шлюбу або зі споріднення. Саме тому шлюбно-сімейні правовідносини є, як правило, тривалими і пов'язують між собою не чужих людей (як у цивільному праві), а близьких – подружжя, дітей.

Шлюбно-сімейні правовідносини є переважно особисто-правовими (укладання та припинення шлюбу, особисто-правовий статус подружжя), а лише потім майновими (спільне та роздільне майно подружжя, аліментні зобов'язання). До того ж майнові відносини у сімейному праві завжди та безпосередньо пов'язані з особистими, або впливають з них, тоді як у цивільному праві майнові відносини можуть бути і не пов'язані з особистими.

Шлюбно-сімейні права та обов'язки, за загальним правилом, є такими, що не відчужуються, тобто не передаються іншим особам – їх не можна продати або купити, подарувати або заповісти, причому, невідчужуваними є і майнові права та обов'язки.

У той час, як цивільні права і обов'язки можуть відчужуватися, у будь-який момент їх можна передати іншій особі платно або безоплатно. Шлюбно-сімейні права і обов'язки пов'язані з особистістю, і за загальним правилом, немислимі у відриві від неї [5, с. 45].

В основі всіх шлюбно-сімейних відносин лежить особливий елемент – одруження або спорідненість.

У поняття шлюбу як сімейного союзу чоловіка і жінки право, філософія, соціологія та інші галузі наук включають майже одне й те саме поняття з урахуванням специфічних особливостей, які властиві цим напрямом вивчення суспільних відносин. У даному дослідженні розрізняються інститут шлюбу, який являє собою сукупність правових відносин, у які вступають подружжя при укладанні шлюбу, та конкретний шлюб між двома особами з усіма особливостями й складнощами.

У шлюбі до числа найбільш складних шлюбно-сімейних правовідносин можна віднести психологічні проблеми шлюбу та подружнього життя. Шлюб, до якого вступають чоловік і жінка, характеризується не тільки змінами їхнього правового статусу, морального і матеріального стану, але й глибокими змінами в їхній психіці, поведінці, ставленні одне до одного. Подружжя вже не будуть окремими, незалежними індивідами. Вони – члени шлюбного союзу, а тому частина їхніх інтересів є спільною.

Необхідно розглянути риси, що характеризують шлюбно-сімейні правовідносини. Суб'єктний склад шлюбних правовідносин визначений законом (само подружжя – фізичні особи).

Шлюбні правовідносини мають тривалий характер. Ця особливість визначається метою правовідносин. Так, реєстрація шлюбу спрямована на створення сім'ї, існування якої розраховується, в принципі, на період життя подружжя. Тривалий характер шлюбно-сімейних правовідносин визначається тим, що в основі лежать не обмежені часом правовідносини подружжя, споріднення. Шлюбно-сімейні правовідносини виникають часто як безстрокові, оскільки подружні права та обов'язки тривають усе життя (крім випадків припинення шлюбу).

При цьому в сімейному праві є правовідносини, які обмежуються строком, але вони характеризуються певною тривалістю. Наприклад, при розірванні шлюбу один з подружжя повинен сплачувати аліменти на дитину, яка проживає з іншим подружжям, до досягнення нею певного віку, передбаченого СК України [12, с. 352].

На підставі вищевикладеного можна виділити основні особливості сімейних правовідносин: 1) суб'єктами сімейних правовідносин є особи, що пов'язані відносинами шлюбу, спорідненості; 2) сімейні правовідносини виникають не лише з прямої вказівки закону, а й за згодою сторін (шлюбний договір); 3) сімейні правовідносини мають, як правило, тривалий характер.

Сімейні правовідносини в залежності від їхнього змісту можуть поділятися на майнові та

особисті немайнові. Майнові – це відносини, які пов'язані з майном і мають певний економічний зміст. Немайнові – це відносини, що нерозривно пов'язані з особистістю і не мають економічного змісту.

Таким чином, шлюбно-сімейні правовідносини будуються на підставі специфічних юридичних фактів (вступ до шлюбу та його припинення, народження дітей). Особливе значення в сімейному праві посідають юридичні факти – стани (одруження, споріднення). Адміністративно-правові акти державних органів часто є юридичними фактами, що породжують правові наслідки, – реєстрації шлюбу, його припинення тощо.

До елементів шлюбно-сімейних відносин належать суб'єкти, об'єкти, зміст, які в сукупності існують в будь-яких сімейних правовідносин [6, с. 272].

Норми сімейного права не регулюють усі правовідносини, що виникають у шлюбі та сім'ї. Відносини любові, поваги, довіри між подружжям неможливо врегулювати нормами права. Норми права лише сприяють розвитку цих відносин, а зазначені відносини регулюються нормами моралі.

Сімейне право, як і право цивільне, регулює переважно майнові правовідносини, і відбувається це насамперед тому, що дані відносини краще піддаються правовому регулюванню [15, с. 455]. Теж саме нині стверджують деякі автори М.В. Антокольська, М.Д. Єгоров [2, с. 131]. Свою думку вони мотивують не тільки тим, що більшість статей СК України присвячено регулюванню майнових відносин. Особисті немайнові правовідносини в сім'ї регулюються державою, оскільки вони тісно пов'язані з майновими правовідносинами та справляють на них певний вплив. Між подружжям спочатку виникають особисті немайнові правовідносини, а вже потім майнові, які регулюються сімейним законодавством і можуть виникати лише при наявності немайнових правовідносин. Вони сприяють виконанню однієї з основних задач сімейного законодавства – зміцненню сім'ї [13, с. 17].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно відмітити, що сучасне цивільне законодавство регулює специфічні юридичні факти (вступ у шлюб та його припинення, народження дітей), питання щодо визначення кола членів сім'ї та відносин між членами сім'ї (подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї), що є підставою виникнення шлюбно-сімейних відносин. Однак при цьому слід зауважити, що норми цивільного та сімейного права не регулюють усі правовідносини, які виникають у шлюбі та сім'ї, вони лише сприяють розвитку вказаних правовідносин.

